

5.

ORGANIZACIJA I BORBENO DJELOVANJE SNAGA NDH NA PODRUČJU KOTARA GLINA I VRGINMOST TIJEKOM 1941. GODINE

Vedran Muić

UDK: 355.4(497.529.1)“1941“

Kategorizacija: Izvorni znanstveni rad

Sažetak ► Dinamika ustrojavanja i djelovanja oružanih snaga NDH na području kotara Glina i Vrginmost su uvelike uvjetovani uspostavljanjem nove države i politikom sila Osovine te, na mikrorazini, politikom terora koja je od proljeća 1941. uzimala sve više maha, u ovom slučaju prema Srbima na Baniji i Kordunu. Iako su elementi Oružanih snaga NDH (OS NDH) u nastajanju (domobranstvo, Ustaška vojnica, oružništvo) na razne načine sudjelovali u zločinima nad Srbima na Baniji i šire, bili su potpuno nepripremljeni na izbijanje masovnog ustanka krajem srpnja 1941. godine. OS NDH u novim okolnostima počinju s borbenim djelovanjima te se istodobno poduzimaju obuhvatnije mjere za njihovo jačanje i širenje. Međutim, stav vrhova vlasti NDH spram Srba onemogućuje bilo kakvo političko rješenje, a time i vojno, koje je sve nerealnije u uvjetima jačanja KPH/KPJ na terenu i omasovljenja NOP-a. Tome upravo najviše pridonosi teror iza kojeg stoji Ustaški pokret, a koji toleriraju, pa i sponzoriraju sile Osovine.

Summary ► Formation of the Independent State of Croatia also dictated the nature and the tempo of the processes which gave life to its armed forces. However, quite important in this aspect were overlapping political, economic and military interests of Italy and Germany. Soon as they were brought into question by a massive grassroots uprising in the central continental areas of the new state at the end of July of 1941., fresh impetus was provided to speed the build-up of its armed forces, especially by the Germans. However, the terror carried out against the Serbs by various elements of the Ustashe regime further fanned the flames of the upri-

sing, seriously undermining any military efforts to suppress it. Developments in counties of Glina and Vrginmost (named after their largest towns) during the year of 1941. are a case in point. After first large massacres and the outbreak of the uprising, various elements of the armed forces of the Independent State of Croatia found themselves incapable of dealing with the new situation. Although steps were taken to enlarge, adequately train and equip their ranks, by the end of the year most of the forces deployed to these locales and wider Banija and Kordun regions were badly overstretched, undersupplied and demoralized, especially the Home Guard (*domobranstvo*) units which made up the bulk of them. Partisans, who were under firm control of the Communist Party of Croatia in these districts by the end of 1941. used guerilla tactics to great effect in these circumstances. However, the armed forces of the new state were not wholly responsible for failing to contain and suppress the uprising. Widespread violence directed at the Serbs by the various elements of the Ustasha regime effectively excluded the possibility of a military solution so long as it was promulgated as state policy. The fact that senior Axis partners tolerated the Ustashe terror, and often indirectly utilized it to exert their own influence further complicated matters.

Ključne riječi ► Glina, Vrginmost, Banija, Kordun, domobranstvo, Ustaška vojnica, oružništvo, „divlji ustaše“, sile Osovine, ustanak, KPH, NOP.

Key words ► Glina district, Vrginmost district, Banija and Kordun region, Home Guard, Ustashe militia, gendarmerie, ustashe irregulars, Axis powers, massacres, uprising, partisans, Communist Party of Croatia.

<https://doi.org/10.17234/9789533792972.26>

UVOD

Događaji na području Banije i Korduna tijekom 1941. godine, a osobito tadašnjih kotara Glina i Vrginmost su historiografski obrađivani, pogotovo razdoblje nakon prvih masovnih zločina ustaša početkom svibnja i prvih većih partizanskih prepada krajem srpnja. Ne dovodeći, međutim, u pitanje vrijednost ove još uvijek relevantne literature,¹ valja svakako istaknuti kako je prezentirani povijesni narativ uglavnom centriran oko borbenih i drugih djelovanja Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a) kao glavnog aktera. Ovo ne iznenađuje, imajući na umu događaje tijekom rata u regiji, kao i posebnosti javno-političkog diskursa koji je uvjetovao povijesna istraživanja o njima od 1945. do 1990. godine. Tako su snage NDH često generalizirajuće označivane kao „kvislinške“, „ustaško-domobranske“ ili naprosto „ustaške“. Ovu praksu dobrim dijelom slijedi i recentnija literatura koja problematici Drugog svjetskog rata na Kordunu i Baniji (i šire) isto pristupa prvenstveno iz perspektive NOP-a.²

Problematika djelovanja raznih vojnih i paravojnih jedinica NDH na području ovih kotara tijekom 1941. je vezana uz teške teme zločina počinjenih nad srpskim i drugim stanovništvom, osobito u prvim ratnim mjesecima. Kako su javne rasprave o tim problemima na ovim prostorima još uvijek obilježene ideološki polariziranim stajalištima i ni približno lišene elemenata mitomanije, politiziranosti i prigušene netrpeljivosti, ne iznenađuje da se tek u posljednjih petnaestak godina (opet) počelo kvalitetnije znanstveno istraživati problematiku oružanih snaga NDH (dalje u tekstu: OS NDH). Međutim, poput ranijih studija Mladena Colića,³ i ti radovi analiziraju snage NDH i njihove razne rodove cjelovito i pregledno.⁴ Kontekstualiziranih istraživanja koja bi se bavila nekim njihovim specifičnim aspektima ili djelovanjem na određenom području (poput odabranog) je još uvijek malo, iako i ona postoje.⁵

Jasno, u obzir treba uzeti nemale probleme vezane uz relevantne izvore (npr. za Ustašku vojniciu uopće nema dokumenata iz 1941.⁶). Također, mnogo gradiva nastalog djelatnošću OS NDH je nedostupno u Vojnom arhivu u Beogradu odnosno nekadašnjem Vojnoistorijskom institutu (pri tome, pitanje je koliko su mikrofilmirane preslike istog u Hrvatskome državnom arhivu potpune).⁷ Naposljetku, isto pitanje se može postaviti i za seriju zbornika s dokumentacijom o NOB-u koja je objavljivana prije 1990. godine.

Dosta je ipak raspoloživo: Hrvatski državni arhiv čuva fondove Ministarstva domobranstva/oružanih snaga NDH (dalje: GS MINDOM/MINORS) te Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ (dalje: SUPERSLODA, prema originalnoj tal. kratici).⁸ Kako su se nedaleko Gline i Vrginmosta nalazila neka od najranijih ustaničkih i kasnije snažnih partizanskih uporišta (Zrinska i Petrova gora), a u Vrginmostu i okolici su djelovale i znatne talijanske snage, ne iznenađuje da se u raspoloživoj dokumentaciji može pratiti aktivnosti jedinica OS NDH te, posredno, i jedinica Ustaške vojnice.

Namjera je u radu razmotriti ustrojavanje, razmještaj te borbeno djelovanje jedinica OS NDH u kotarima Glina i Vrginmost, od kraja Travanjskog rata do početka 1942. god. Kao krajnja granica će se uzeti oslobođenje Vojnića 12. siječnja 1942. g., s obzirom da je time istodobno osuđeno napredovanje raznih jedinica OS NDH iz smjera Karlovca,⁹ (praćeno teškim represalijama nad civilima uz cestu Prkos-Lasinja-Bović-Vrginmost), a koje je za cilj upravo imalo deblokadu opsjedanog garnizona u Vojniću.¹⁰ U međuvremenu preko 15 000 neboraćkog stanovništva bježi sa sjevera na slobodan teritorij Petrove gore i okolice,¹¹ što daje daljnji zamah NOP-u. S druge strane pad Vojnića je imao neugodnih implikacija za garnizone OS NDH i talijanske 2. *Armate* (Armije) smještene II uz obronke Petrove gore u nedalekom Vrginmostu i Topuskom.¹² Kako su opskrbe linije prema Karlovcu presječene, kao oslonac su ostala samo snažna uporišta snaga NDH prema istoku, Glina i Petrinja.¹³ Time se opća ratna situacija u ovim kotarima elementarno mijenja. Izbor je (osim neistraženošću teme) uvjetovan i time da je ove kotare dijelila linija demarkacije između talijanske i njemačke zone utjecaja te je njihova često konfliktna politika ovdje itekako imala utjecaja.

OKVIRNI KONTEKST; KOTARI GLINA I VRGINMOST UOČI RATA; EKONOMIJA, DRUŠTVO, POLITIKA

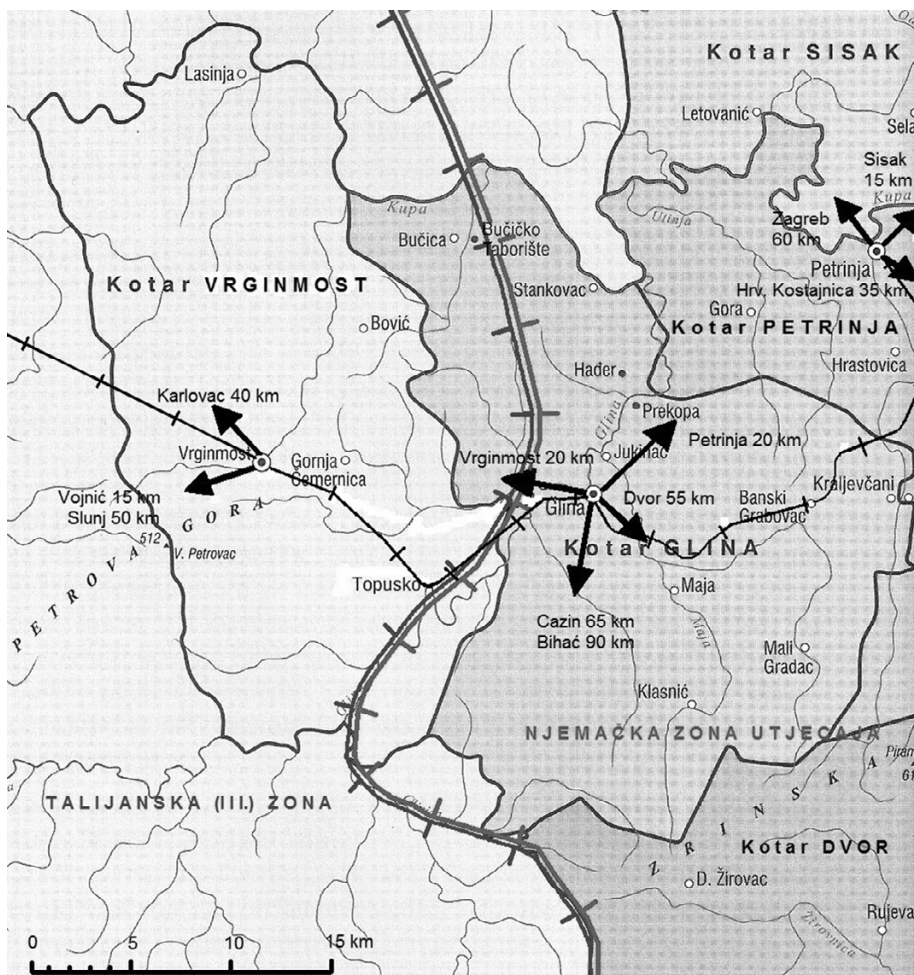
Područje ovih kotara, pa i šire Banije i Korduna, obilježeno je mnogim društvenim, političkim, ekonomskim, geografskim i drugim specifičnostima koje su se nametnule kao važni faktori u oblikovanju događaja prije, a pogotovo nakon travnja 1941. godine.

Kao nerazvijena ekonomska jedinica NDH u pravilu nije mogla prehraniti populaciju. Kotari Glina i Vrginmost su sa sitnim zemljišnim posjedima, lošijom kva-

tetom obradivih površina, te pretežno agrarnim stanovništvom (do 90 %) ovdje kotirali kao „pasivni“ krajevi; nestašice su pred rat bile česte, a siromaštvo rašireno.¹⁴ Naslijeđu Vojne krajine se može pripisati miješan sastav stanovništva: u kotaru Vrginmost je pred rat bilo 37 165 stanovnika, (76 % Srba i 23 % Hrvata), a u glinskom 45 742 (od toga Srba 66 %).¹⁵ Općenito, Hrvati su bili više koncentrirani u gradovima (poput Gline), dok su sela samo iznimno bila miješana.¹⁶

Tomu svemu svakako treba pridodati i sklonost vlasti Kraljevine Jugoslavije da raznim nezakonitim (i nasilnim) sredstvima obračunavaju s političkim neistomišljenicima. Nepostojanje vladavine prava u teškim socio-ekonomskim uvjetima je pogodovalo razvijanju raznih radikalnih i paravojnih organizacija sa svih polova političkog spektra, od samih ustaša i paravojnog krila HSS-a, Hrvatske seljačke i građanske zaštite,¹⁷ pa do Komunističke partije.

Uzevši to sve u obzir, ne čudi da je situacija u ovim kotarima bila izuzetno složena; socijalne i međunarodne suprotnosti su tako radikalizirale ionako već oštro polariziranu lokalnu politiku kako se rat primicao. Glina je, kao centar kojemu su gravitirali obližnji kotari, ovdje najindikativniji primjer. Tako kandidata i članova Komunističke partije Hrvatske (dalje: KPH) u glinskom kotaru pred rat bilo 283; za usporedbu, u petrinjskom ih je bilo 89, a u kotaru Vrginmost samo 39.¹⁸ S druge strane, ustaška je grupa u Glini već pred rat snažna i utjecajna, a broji između 20 i 30 istaknutijih građana, što je moglo samo narasti poslije travnja 1941. godine.¹⁹ Skupinu vodi dr. Mirko Puk (budući ministar pravosuđa i bogoštovlja u Pavelićevoj vladi), a od ostalih se ističu dr. Juraj Rebok (budući logornik) i Mirko Jerec (budući župan Velike župe Gora).²⁰ Međutim, Glina i okolica su bile jedino područje u ovim kotarima gdje se ustaški pokret jače ukorijenio.²¹ Primjerice, u samom Vrginmostu

Karta 1. Kotari Vrginmost i Glin 1941.; približne udaljenosti cestom su među većim centrima regije (koji postaju uporišta snaga NDH nakon travnja 1941.), te Zagreba. Pruga Karlovac – Vrginmost – Glin – Petrinja – Sisak je tada najvažnija lokalna prometnica. Demarkacijska crta između njemačke i talijanske zone otprilike razdvaja ove kotare.²⁸

se tek dva tjedna nakon osnivanja NDH pojavljuju prve ustaške organizacije, što govori o njihovoj slabosti u kotaru.²² U tom je smislu Glina bila izuzetak, jer su ustaše u rijetko kojem provincijskom gradu bili tako brojni i organizirani prije rata, što je svakako imalo implikacija na lokalnoj razini prije i nakon travnja 1941. godine.

Umjerene građanske stranke poput HSS-a i Samostalne demokratske stranke su u oba kotara tradicionalno bile dosta aktivne, ali i unutar njih radikalizacija politike izaziva oštre podjele.²³ Sam HSS u Glini pak nije imao mjesne organizacije do jeseni 1938. god.,²⁴ ali su odredi borbenog krila stranke, Hrvatske seljačke zaštite (dalje: HSZ) u okolici bili aktivni još od 1937.,²⁵ a u kotaru Vrginmost još od 1936. godine.²⁶ S osnivanjem Banovine Hrvatske i legalizacijom HSZ/HGZ, vlasti ih sve češće koriste u redarstvene svrhe, te ih djelomično i naoružavaju.²⁷

Kotari Vrginmost i Glina nisu iznimke; tako odredi HSZ, npr., štite javna dobra,²⁹ ali se i suprotstavljaju djelovanju aktivista KPH i malobrojnih četničkih udruženja aktivnih na Baniji pred rat.³⁰ Pri tome i odredi HSZ nerijetko zloupotrebljavaju svoj položaj,³¹ osobito nakon što su ih vlasti počele naoružavati vatrenim oružjem (što je počelo još za vrijeme Banovine).³²

„ORUŽANE SNAGE NDH“

Nimalo jednostavna priča o OS NDH konkretno počinje s HSZ i HGZ. Međutim, iako se njihovo članstvo ne može jednoznačno opisati kao okupljalište desničarskih elemenata u stranci (s obzirom da su većinom podupirali politiku Vladka Mačeka), s ustašama jesu dijelili želju za neovisnom hrvatskom državom.³³ To je otvorilo prostora suradnji u danima Travanjskog rata; nakon Mačekove izjave potpore novoj vlasti 10. travnja 1941., HSZ/HGZ praktički postaju oružana sila nove države,³⁴ sudjelujući u osiguravanju javnih objekata i resursa te razoružavanju jedinica raspadajuće kraljevske vojske.³⁵ Tako mnogi vojnici bivše vojske koji i žele sačuvati oružje po povratku kućama obično ostaju bez njega, a odredi HSZ na području kotara Glina i Vrginmost su dosljedno i učinkovito provodili naredbe.³⁶

Njemački *blitzkrieg* je u nekoliko dana potpuno razbio preraspršenu i borbeno nespremnu Jugoslavensku kraljevsku vojsku.³⁷ Uz posvemašnju demoralizaciju, gubitku kohezije pridonose i brojni prekidi u zapovjednom lancu; s vladom i kraljem Beograd napušta i vojni vrh. Ovo se zrcali i u Banovini Hrvatskoj; 10. travnja po-

činje bijeg bana Šubašića, njegova kabineta, kao i zapovjednika 4. armije, generala Nedjeljkovića, s cijelim štabom preko Karlovca južno prema Slunju i Bihaću, te dalje.³⁸ Gotovo sva upravna i redarstvena tijela, kao i vojne jedinice su obezglavljeni. U tim uvjetima 10. travnja dolaze poznati proglašiti Slavka Kvaternika i Vladka Mačeka. Njihov kombinirani učinak je bio dalekosežan. Kvaternik je, između ostalog, postao i „Zapovjednik cjelokupne oružane sile Hrvatske države“.³⁹ Tako je uz pomoć aktivnosti ustaša u većim gradovima glatko preuzet nadzor nad upravnim aparatom, a u pomoć im je spremno priskočila i žandarmerija odnosno oružništvo Banovine Hrvatske.⁴⁰ Veći dio HSZ i HGZ, koja je tada brojala oko 140 000 ljudi,⁴¹ je učinio isto nakon što se je pukovnik Milan Pribanić, član glavnog stožera HSZ, stavio na raspolaganje Kvaterniku.⁴²

Jedinice kraljevske armije koje su se zatekle u okolici Gline i Vrginmosta poslije 10. travnja su pripadale 7. armiji, određenoj da brani sjeverozapadne granice i 4. armiji, koja se povlačila iz smjera Zagreba i granice s Mađarskom.⁴³ Glina i Vrginmost prije rata pak nisu imali svoje garnizone; obveznici iz oba kotara su potpadali pod 25. artiljerijski puk u Sisku i 26. pešadijski puk u Petrinji (oba u sklopu Vrbasko-divizijske oblasti, odnosno Vrbasko-divizije) i 53. p. p. u Karlovcu (u sklopu Savske divizije).⁴⁴ Iako je mobilizacija obje divizije djelomično započela nekoliko mjeseci pred rat, jedinice nisu bile do kraja popunjene, nedostajalo im je oružja (osobito teškog) i streljiva, niti su odaslane na obrambene pozicije određene prema operativnom planu 7. armije zbog loših komunikacija i brzine nadiranja njemačkih snaga.⁴⁵

Tako su u Glini prethodnice njemačke 2. *Armee* ujutro 12. travnja u parku našle napušteno oružje (nekoliko desetaka topova s volovskom vučom),⁴⁶ vjerojatno iz sastava spomenutog 25. artiljerijskog puka. Kako se to tada obično odigravalo, Nijemci i Talijani su zaplijenili sve naoružanje do kojeg su mogli doći (pogotovo teže),⁴⁷ dok je vlastima nove države ostalo tek nešto lakog oružja koje su ustaše, oružnici i odredi HSZ/HGZ oduzeli jedinicama bivše armije, ili koje su pak vojnici po povratku kućama predavali na poziv novih vlasti.⁴⁸

ORGANIZIRANJE OS NDH

Pitanje ustrojavanja i opremanja OS NDH je odmah postalo kritična točka trvenja u odnosima između Zagreba i Rima, što je bila situacija koja je Nijemcima odgovala, i koju su iza kulisa poticali.⁴⁹ Konkretno mjere

ovisile su o osovinskim partnerima, unatoč brzini kojom su doneseni zakonski akti o osnivanju OS NDH (već 10. travnja).⁵⁰ Tako Nijemci tek krajem travnja dopuštaju stacioniranje garnizona domobranstva u nekim hrvatskim gradovima, između ostalih i u Petrinji,⁵¹ koja postaje važno uporište vlasti NDH na Baniji. Prije toga, u prvim tjednima OS NDH praktički sačinjavaju zapriježniti odredi HSZ/HGZ,⁵² uz otprilike 260 ustaša povratnika koji su oformili tzv. Bojnicu Glavnog ustaškog stana (od 21. lipnja pod zapovjedništvom ustaškog satnika Ante Moškova).⁵³ Međutim, vrlo brzo su raspršene iluzije da će se OS nove države moći formirati samo oko ustaša i njihovih simpatizera, s obzirom na slabu potporu koju je ustaški pokret imao u zemlji. Stoga, čim je nakon razbijanja Jugoslavije opet prevladalo nepovjerenje među osovinskim partnerima, a zakulisne igre uzele maha, Nijemci daju poticaj osnivanju domobranstva kao temeljne oružane sile NDH.⁵⁴ Tako njemački opunomoćeni general u Zagrebu, Edmund Glaise von Horstenau već 15. travnja Slavku Kvaterniku govori da "Najprije treba osnovati 24 bojne s mitraljeskim naoružanjem (10-12 000 ljudi, op. a.), a zatim će se vidjeti kako dalje".⁵⁵

Ipak, situacija se počinje mijenjati s osnivanjem Ustaške vojnice (10. svibnja), stranačke oružane sile.⁵⁶ Osim toga, kako se nova vlast uglavnom konsolidirala, HSZ/HGZ su (kao HSS-ovske organizacije u koje ustaše ionako nisu imale povjerenja) demobilizirane do lipnja 1941., dok je samo manji dio integriran u novoformirano domobranstvo.⁵⁷ Naposljetku, u tom periodu počinju i stihijski nicali raznorazne skupine u lokalnim sredinama koje su se nazivale „ustaškim“, iako su zbog kroničnog manjka discipline, organizacije i sklonosti pljački i nasilju (osobito nad Srbima, Židovima i Romima) s pravom stekle naziv „divlji ustaše“ ili „banda“ u partizanskom žargonu.⁵⁸ Stoga pogoršanje sigurnosne situacije i masovno izbijanje ustanka u srpnju uopće ne iznenađuje, kad se ima na umu opseg prvih masovnih ustaških zločina (Gudovac, Blagaj, Glina) krajem travnja-početkom svibnja,⁵⁹ opća diskriminacija i progoni Srba i svih proskribiranih skupina. To je dodatno potaklo Nijemce da se otpočne sa sustavnijim jačanjem domobranstva.⁶⁰

USTROJ I JEDINICE OS NDH U KOTARIMA GLINA I VRGINMOST (PROLJEĆE – JESEN 1941.)

Situacija je nakon prvih ustaških zločina bila dodatno zaoštrena u ovim kotarima. Nakon kratkotrajne prisutnosti Nijemaca, u kotaru Glina su ostale samo snage

NDH, dok su u kotaru Vrginmost Talijani držali garnizone u Topuskom i samom Vrginmostu.⁶¹ Prema početnom ustroju domobranstva (većinom preuzetom od kraljevske vojske) obveznici s područja ovih kotara su potpadali pod karlovački i sisački pješački puk (u osnovi preimenovani 53. i 26. pješađijski puk).⁶² Prvim „pravim“ ustrojem domobranstva (30. srpnja 1941.),⁶³ ove pukovnije, već reorganizirane kao 3. (Karlovac) i 11. pješačka pukovnija (Sisak), ulaze u sastav Savskog divizijskog područja (Zagreb), odnosno Vrbaskog d. p. (Banja Luka).⁶⁴

Iduću reorganizaciju Ministarstvo domobranstva (dalje: MINDOM) provodi u listopadu. Tada je NDH podijeljena na 3 domobranska zbora, a područje kotara Glina i Vrginmost je time potpalo pod 1. zbor sa sjedištem u Sisku.⁶⁵ Kako su do tada partizanski odredi na Petrovoj i Zrinskoj gori ojačali i bili sve aktivniji, znatan dio snaga obje divizije ovog zbora (1. Bjelovar i 2. Bihać) je stacioniran u Petrinji i Glini, te u Topuskom i Vojniću u talijanskoj III. zoni, gdje su snage NDH još bile operativno podređene MINDOM-u, za razliku od II. zone, gdje su bile pod kontrolom talijanske 2. Armate.⁶⁶ Mimo toga, prema potrebama su raspoređivane i dodatne jedinice domobranstva; 3. listopada je tako u Vrginmost smještena jedna satnija 2. bojne 15. pješačke pukovnije (a ostatak bojne u Topuskom).⁶⁷ Prema nekim podacima, krajem godine je uz 2-3 bojne 5. korpusa 2. Armate (oko 1800 ljudi) u Topuskom i Vrginmostu raspoređena i jedna domobranska satnija (oko 100 ljudi).⁶⁸ Međutim, Talijani su na tom području bili prisutni od svibnja do kraja srpnja 1941., te se opet vraćaju 20. listopada. U tom ključnom međurazdoblju je na području Vrginmosta i okolice „vršila uredovanje i vodila borbu na čišćenju terena od četnika i komunista Ustaška vojnica“, i to brojne jedinice koje su se izmjenjivale, često i jačine satnije.⁶⁹ Za Glinu i okolicu je teže utvrditi stanje u bilo kojem trenutku, isto zbog (fluidne) prisutnosti neuobičajeno velikog broja jedinica Ustaške vojnice tijekom 1941. godine,⁷⁰ iako su u rujnu u samom gradu bila stacionirana dva domobranska voda (60 vojnika),⁷¹ a 31. prosinca 1. satnija Petrinjske doknadne bojne.⁷²

Valja napomenuti da su ove organizacijske napore, kao i djelovanje samih jedinica na terenu (bilo domobranstva, oružništva ili Ustaške vojnice) poprilično komplicirali Talijani, pogotovo nakon reokupacije demilitarizirane, odnosno II. zone početkom rujna i pojačanja djelovanja u III. zoni početkom listopada (koja je obuhvaćala i kotar Vrginmost) nakon što se uvidjelo da OS NDH nisu dorasle zadatku suzbijanja ustanka.⁷³

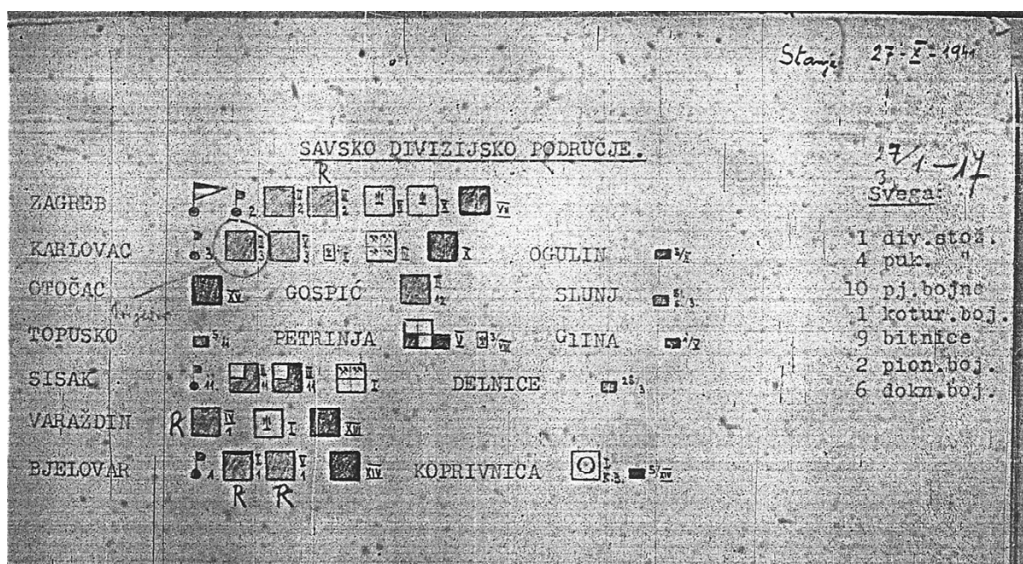

Karta 2. Vojno-teritorijalni ustroj (stanje 1. studenoga 1941.); 1. domobranski zbor, s naznačenim pozicijama Gline i Vrginmosta⁷⁵

Bez obzira što u III. zoni (nominalno) nisu imali vojnu i civilnu vlast kao u II. zoni, nedefiniran pravni režim, kao i brojnost snažnih pješadijskih i drugih jedinica Talijanima u praksi dopušta da iskoriste situaciju i jednostrano vuku poteze sukladno njihovim strateškim, političkim i drugim ciljevima.⁷⁴

Primjerice, prilikom prvih borbi oko južnih obronaka Petrove gore, 31. prosinca Talijani iz „proceduralnih“ razloga nisu htjeli ustupiti oklopnjake koji su već bili namijenjeni domobranstvu, bez obzira na kritičnu situaciju i opetovane zahtjeve.⁷⁶ S druge strane, sasvim banalni

pljačkaški ispadi običnih vojnika s talijanske strane su često znali proći bez sankcija; npr. 6. studenog Općinsko poglavarstvo Vrginmost se žali općem upravnom povjereniku MUP NDH pri zapovjedništvu II. Armate kako talijanski vojnici i činovnici pljačkaju prazne kuće domaćeg stanovništva.⁷⁷ Bez daljnjega, podčinjavanje jedinica OS NDH talijanskom zapovjedništvu u II. zoni od rujna i dolazak 5. i 6. korpusa II. Armate u III. zonu u listopadu negativno utječu na daljnji razvoj OS NDH te moral ljudstva, pogotovo domobranstva.⁷⁸

Shema 1. Razmještaj jedinica domobranstva na području 1. domobranskog zbora 27. listopada 1941. (iako se još uvijek zadržao naziv Savsko divizijsko područje, bez obzira na provedenu reorganizaciju)⁷⁹

Općenito, djelatne vojne osobe i oružnici nisu smjeli pristupiti ustaškom pokretu (uz očiti izuzetak Slavka Kvaternika). Međutim, bez obzira na akutni manjak obrazovanih časničkih i dočasničkih kadrova, to nije spriječilo vodstvo ustaškog pokreta da ozbiljno pristupi

formiranju jedinica Vojnice od svibnja 1941.⁸⁰ Temeljna samostalna taktička formacija je postala satnija, i u idealnim uvjetima je trebala brojati 145 vojnika i časnika, iako je zbog objektivnih okolnosti ovo jako variralo (tipično od 50 do 200 ljudi).

Tabl. 1. Ustaške satnije ustrojene u kotarima Glina i Vrginmost tijekom ljeta 1941.⁸¹

Ustaška satnija	Mjesto ustroja	Zapovjednik satnije
3. satnija	Vrginmost	satnik Mile Cvitković, pa satnik Stjepan Dončević
4. satnija	Topusko	poručnik Mirko Grgec, pa satnik Ladislav Magovac
5. satnija	Glina	satnik Zorislav Poić (do 10. veljače 1942.)
6. satnija (jurišna)	Glina	satnik Juraj Agras (do 25. studenoga 1941.), natporučnik Franjo Sudar, pa poručnik Dragutin Bačani
7. satnija	Glina	natporučnik Josip Hübl (do 10. listopada 1941.), natporučnik Oto Cseplö, pa natporučnik Đuro Brajković (do 10. siječnja 1942.)

U Glini su ustrojene čak 3 satnije (barem 200-300 ljudi), a u nedalekoj Petrinji tek dvije (9. pripremna i 15.), iako je bila veći grad i sjedište 1. domobranskog zbornog područja.

Paralelno s reorganizacijom domobranstva u rujnu 1941. dolazi i do preustroja Vojnice. Tako se postojeće satnije grupiraju u tzv. djelatne bojne, koje postaju temeljna jedinica.⁸² Kako su djelatne bojne prema potrebama upućivane u razne dijelove NDH, raspored im se stalno mijenjao.⁸³ Tako je u siječnju 1942. g. u Glini stacionirana V. djelatna bojna (600 ljudi), a uz obronke Petrove gore, na potezu Vrginmost – Topusko – Velika Kladuša XI. d. b. (700 ljudi).⁸⁴ Čak 325 pripadnika XI. d.

bojne je stacionirano u Vrginmostu i Topuskom, daleko više od spomenute domobranske satnije.⁸⁵ Ovako jaki borbeni efektivi Ustaške vojnice su raspoređeni zbog kritične situacije, ali i da se ne bi moralo oslanjati na domobranstvo, koje se do tada već pokazalo nepouzdanim u borbi.⁸⁶

Svakako treba spomenuti i oružništvo, odnosno žandarmeriju. Iako jedan od najeksponiranijih elemenata represivnog aparata bivše Kraljevine, oružništvo je spremno sudjelovalo u preuzimanju vlasti uz bok ustaša i HSZ/HGZ, bez obzira što je u redovima još uvijek bilo dosta Srba (koji su ipak brzo smjenjeni).⁸⁷ Organizacijski su vršeni tek minimalni zahvati, za razliku od domo-

branstva. U srpnju 1941. je vod Petrinja Krilnog oružničkog zapovjedništva Petrinja potpadao pod 1. oružničku pukovnicu (Zagreb), s postajama Petrinja, Glina, Gora, Gornji Klasnić, Kraljevčani, Mali Gradac, Obljaj, Vrginmost, Topusko, Bović, Kostajnica i Mečenčani (većina postaja se nalazi u kotarima Glina i Vrginmost). Oružništvo je, kao pomoćni rod vojske, osim u redarstvene svrhe korišteno i u suzbijanju ustanka. Međutim, kako je na području petrinjskog Krilnog zapovjedništva u rujnu 1941. bilo tek nešto manje od 400 oružnika (Glina i okolica 120, Vrginmost i Topusko krajem godine 55), raspršenih po sve izoliranim postajama, protiv koncentriranih napada partizana nisu mogli mnogo učiniti.⁸⁸

Naposljetku, u proljeće i ljeto 1941. u ruralnim sredinama s miješanim stanovništvom spontano nastaju skupine spomenutih „divljih ustaša“ ili „ustaške milicije“.⁸⁹ Generalno slijedeći praksu ustaškog pokreta one se okupljaju u mjesne organizacije, „rojeve“, i, kako je rečeno, vrlo brzo dolaze na zao glas zbog nasilnosti i samovolje; u okolici Gline je najjača takva skupina u selu Maja.⁹⁰ Međutim, iako ih vrhovi vlasti NDH blagonaklono toleriraju kao korisno sredstvo državnog terora, do kraja 1941. je većinu od njih 25-30 000 (procjena stanja u kolovozu) ipak apsorbirala „regularna“ Vojnica.⁹¹ To je učinjeno da bi ih se stavilo pod kakvu-takvu izravnu kontrolu, ali, što je važnije, zbog čestih protesta s raznih strana izazvanih njihovim neobuzdanim nasiljem, pogotovo nad Srbima.⁹² Problem zorno dočarava izvještaj domobranskog potpukovnika Neubergera (Najbergera) iz Bosanskog Novog glavaru GS MINDOM-a, generalu Augustu Mariću od 5. kolovoza 1941., gdje otvoreno zahtijeva predavanje sve vlasti na terenu vojsci i povlačenje svih „krvoloka“, jer „da će u najkraćem vremenu ponova doći do pobune, jer je jasno, da se pravi četnici (diferencijacije između partizana i četnika nema u službenoj prepisci institucija NDH do početka 1942. god., op. a.) „bore do zadnjeg daha, dočim su ona množina poklanih baš oni miroljubivi, koji su ostali u selu nadajući se da im se ništa neće desiti jer nisu išta protiv države preduzimali“.⁹³

BORBENA DJELOVANJA JEDINICA OS NDH U KOTARIMA GLINA I VRGINMOST OD LJETA 1941.

Ovo rječito izvješće domobranskog časnika upućuje na koloplet problema koji su opterećivali OS NDH; samovolja „divljih ustaša“ je bila samo kap u moru. Za po-

četak, domobranstvo, a osobito Ustaška vojnica nisu ni izbliza bili spremni za veće vojne operacije.⁹⁴ Prema konvencionalnoj vojnoj mudrosti, protupartizanski rat se klasificira kao sukob „niskog intenziteta“; protivnici su okupljeni u male, lako naoružane i visoko mobilne neregularne jedinice, intimno upoznate s terenom na kojem se bore, visoko motivirane, i, sklone gerilskoj taktici (biraju mjesto i vrijeme sukoba s protivnikom, pazeći uvijek da im je odstupnica sigurna). Avijacija, topništvo, mehanizacija i moderna sredstva komunikacije im u pravilu nisu dostupni. Međutim, bez obzira na to što i OS NDH tijekom 1941. nisu imale dovoljno osnovne opreme (a kamoli teškog oružja),⁹⁵ raspolagale su infrastrukturom i resursima da opreme i koordiniraju djelovanje koliko-toliko efektivne oružane sile. Problem je bio da je sukob „niskog intenziteta“ koji je izbio krajem srpnja s masovnim ustankom srpskog stanovništva na Baniji, Kordunu, u Lici, u Cazinskoj krajini i u drugim dijelovima BiH obuhvatio predjele s lošim komunikacijama i prometnicama, brdovitim, pošumljenim, pa i planinskim terenom, i sa stanovništvom koje je pred nekoliko generacija pripadalo Vojnoj krajini stare Habsburške Monarhije. Drugim riječima, izuzetno pogodan teren za podizanje ustanka i vođenje partizanskog rata, što je povijest i pokazala, uostalom.

Poslije travnja 1941., jedine veće „akcije“ u kotarima Glina i Vrginmost su bili masovni zločini nad srpskim civilnim stanovništvom: prvi u selu Prekopa nedaleko Gline 12./13. svibnja (procjene variraju da je ubijen od 260 do 500 građana Gline).⁹⁶ Zatim su uslijedile višednevne represalije u Banskome Grabovcu i okolici, isto blizu Gline, nakon prepada odreda Vasilja Gaćeše u noći 23./24. srpnja (procjene se ovdje penju i preko 1 200 žrtava),⁹⁷ te tzv. „krvavi pokrst“ u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi krajem srpnja i početkom kolovoza. Prema većini procjena tada u je Glini stradalo oko 1 500 osoba srpske nacionalnosti,⁹⁸ iako sve te brojke svakako treba uzeti s rezervom. Primjerice, u rijetkim službenim dokumentima iz vremena rata koji se dotiču te epizode se iznose i procjene od 2 000 osoba:

U susjednom kotaru Vrginmost desilo se sredinom ljeta također nezgodan izpad baš istih Glinskih ustaša. Učitelj iz Vojšnice Nikica Generalović, koji je inače svršio preparandiju u Karlovcu, oženio katolikinju, od koje nije tražio niti prigodom vjenčanja da pređe u pravoslavnu vjeru, koji se nikada politikom bavio nije i uobće bio poznat kao vrlo dobar čovjek, sakupio je u svome mjestu

službovanja i okolnim selima oko 2.000 Srba i poveo ih je pod hrvatskom zastavom u Vrginmost u namjeri, da pređu na katoličku vjeru. Došavši u Vrginmost bili su ti ljudi tovareni u kamion i odvedeni u Glinu. U Glini su ih po grupama uvodili u crkvu tobože radi prielaza, a u stvari ti su ljudi bili u samoj crkvi svi poklani. Razumije se, da je kotar Vrginmost time na svaki dolazak vojske, a naročito Ustaša bježao u šume.^{98b}

Problem je kako malobrojni izvorni dokumenti koji se ista dotiču ovih događaja daju tek okvirne informacije s vremenskim odmakom i to posrednim putem, što se lijepo vidi na primjeru gore.

Kao što se vidi iz priloženog, prikupljanje ljudi je ovih silo o suradnji mjesnih ustaša, oružnika i domobranskih posada, dok je nekoliko desetaka pridošlica iz spomenute bojnice GUS-a bilo izvršitelji čina. Mimo toga, manji ispadi ustaša u kojima su smrtno stradavali civili (da se ne ulazi u detalje) nisu bili rijetkost.⁹⁹ Međutim, takvo nasilje nad nenaoružanim civilima nije borbeno djelovanje. Uz već inaugurirane (i još u travnju i svibnju ozakonjene) elemente državnog terora NDH poput prijekih sudova, progona, zatvaranja, diskriminacije i isključivanja proskribiranih skupina iz javnog života,¹⁰⁰ masovni otpor politički neizdiferenciranih masa uplašanih za golu egzistenciju je bio samo pitanje vremena.

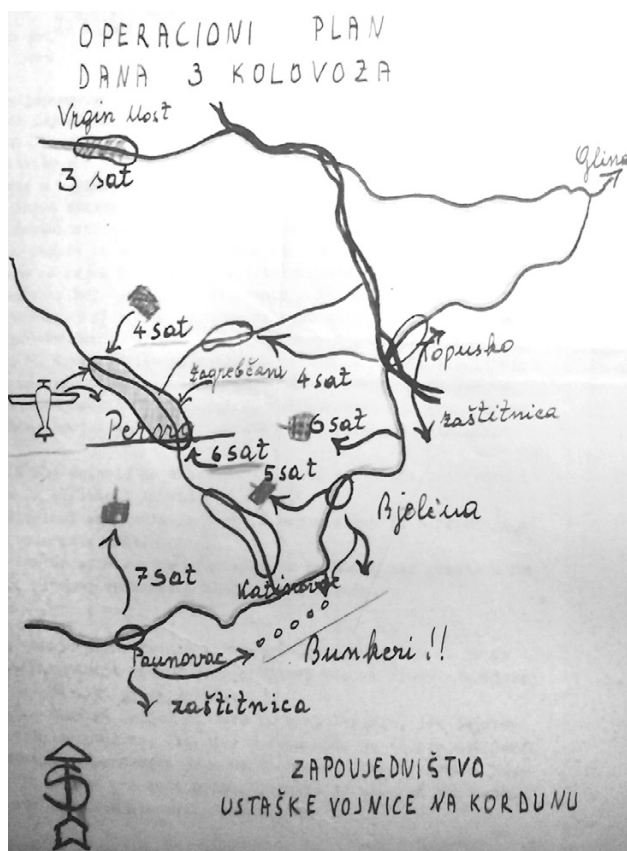
Banija i Kordun (kao i ostala područja gdje je ustanak buknuo) su takvim „mjerama“ bili teško pogođeni upravo zbog miješanog stanovništva i snage mjesnih ustaških organizacija.¹⁰¹ OS NDH su bile zatečene ustankom i na području Bosanske krajine; 27. srpnja sa svih strana se šalju pojačanja u zahvaćena područja, početno najviše u okolicu Drvara.¹⁰² Osim toga je poduzeto nekoliko mjera da bi se bolje nosilo sa situacijom. Kako nije bilo jedinstvenog sustava zapovijedanja, 31. srpnja se jedinice Ustaške vojnice na terenu zapovjedno podređuju MINDOM-u. Iako se htjelo poboljšati koordinaciju borbenih djelovanja i umanjiti trvenja između favorizirane Ustaške vojnice i domobranstva,¹⁰³ realnost bojišta je rijetko slijedila propise. Tako su učestale pritužbe domobranskih zapovjednika na izostanak koordinacije s jedinicama Vojnice koje operiraju po vlastitom nahodjenju, ako ih se već ne kritizira zbog okrutnosti prema civilima.¹⁰⁴ U ekstremnim slučajevima je dolazilo i do obračuna između ustaša i domobrana: „Jedna domobranska obhodnja naišla je 4. o. mj. u Glini na ustašku zasjedu koja je na obhodnju otvorila vatru i ubila zapovjednika obhodnje.“¹⁰⁵ Iako mogućnost zabune nije isključena, Glina je

imala vrlo snažan garnizon i teško je povjerovati da bi se partizani kretali gradom nekamufilirani, a još manje da bi domobrani ušetali u zasjedu priređenu za nekog drugog.

Mimo toga, osim opisanih organizacijskih zahvata, MINDOM u službu poziva pričuvnike radi popune i aktivira rezervne časnike bivše kraljevske vojske da bi se barem donekle kompenzirao akutan manjak sposobnog časničkog kadra.¹⁰⁶ Međutim, ovi zahvati su samo pridonosili problemima. Osim što je nedostajalo opreme za nove obveznike (u određenim slučajevima nije bilo ni osnovnih stvari poput cipela i rublja),¹⁰⁷ demoralizacija, zamor i dezertiranje domobrana su se sve više širili kako je postajalo jasno da postupci ustaša dodatno revoltiraju pučanstvo koje je domobranstvo imalo štititi, takoreći do jučer.¹⁰⁸

Borbeno djelovanje OS NDH u ovim kotarima do kraja godine se može podijeliti na dvije faze. Prva okvirno počinje krajem srpnja i karakteriziraju je opsežne akcije „čišćenja“ terena, iako nakon Pavelićeva opoziva „divljih ustaša“ 9. kolovoza prestaju masovni zločini nad civilima.¹⁰⁹ S obzirom na svoju aktivnost i utjecaj, KPH se tada profilira kao vojno vodstvo pobunjenih masa, osobito nakon sastanka u šumi Abez kod Vrginmosta 19. srpnja, gdje su isplanirane prve akcije (i ona u Banskome Grabovcu).¹¹⁰ Nakon što partizanski „frontovi“ u šumama Petrove gore popuštaju pod pritiskom OS NDH, KPH u kolovozu prelazi na gerilsku taktiku.¹¹¹ Oružnici i ustaše u kotaru Glina počinju sve češće upadati u zasjede i trpe gubitke.¹¹² Indikativan je primjer napada na selo Pernu. Tri ustaške satnije iz Gline (5., 6. i 7.) i jedna iz Topuskog (4.) pod zapovjedništvom ustaškog pukovnika Tomislava Rolfa (tada nadležnog za ustaške jedinice na Kordunu) upadaju u ovo napušteno selo, koje je tada spaljeno.¹¹³

Kako su jedinice OS NDH iz kotara Glina i Vrginmost u ljeto i jesen znatnim snagama nekoliko puta „čestljale“ Petrovu i Zrinsku goru, odluka KPH o gerilskom ratovanju ima smisla. Jedan od prvih uspjeha nove taktike je bio prepad na oružničku postaju u Boviću sjeverno od Vrginmosta noću 8-9. kolovoza.¹¹⁴ Istodobno, jače se minira pruga na potezu Vrginmost-Topusko-Glina-Petrinja-Sisak, što je bio uvod u uspješno demoliranje dužih sekcija iste i prekid željezničkog prometa prema BiH 1942. godine.¹¹⁵ Slijedi niz prepada oko Gline; od toga su veće akcije uspješni napadi na oružničke postaje u Klasniću i u Malome Gradcu 27-28. rujna, te napad na oružničku postaju u Kraljevcima i željezničku postaju u Grabovcu 18-19. listopada.¹¹⁶

Schema 2. Plan napada na selo Perna (južno od Vrginmosta i zapadno od Topuskog),¹¹⁷ koji je izveden u večernjim satima 3. kolovoza 1941. Unatoč bombardiranju iz zraka tobožnjih bunkera u blizini i velikoj koncentraciji jedinica, „protivnik“ nije uništen; stanovništvo pod vodstvom partizana bježi u šume Petrove gore

Ove akcije su na kraju isprovocirali reakciju OS NDH. Koncentriraju se jake snage; Prolomski odred (JZ od Gline) 7. listopada izmiče iznenadnom napadu tri ustaške satnije (po jedna iz Gline, Maje i Topuskog), a 21. listopada Sisačko-kalinski i Šamarički (Gaćešin) odred napuštaju logor na Šamarici pred napadom oko 5 000 ustaša i domobrana iz Zrina i Petrinje. Međutim, partizani nisu ni izbliza uništeni, iako su sposobni vršiti samo manje prepade. Dolazak odreda Hrvata (Sisačkog) među Srbe na Šamarici 22. rujna i njihovo sudjelovanje u akcijama ojačao je političku platformu KPH/KPJ, što je dugoročno pogodovalo konsolidaciji utjecaja Partije i jačanju NOP-a.¹¹⁸

Ubrzo se ustaljuje obrazac u kojem OS NDH uglavnom reagiraju na prepade protivnika. Međutim, čim stignu pojačanja na ugroženu točku poput željezničke postaje, protivnik umiče i nakon toga bira drugu nebra-

njenu točku za napad. S jedne strane partizani tako drže inicijativu, a s druge, dodatno rastežu ionako nedostatne efektivne OS NDH raspoložive na terenu. Stalni prepadi su tako zapovijedajuće u MINDOMU-u sigurno bolno podsjetili na maksimu Fridrika Velikog „onaj koji brani sve, ne brani ništa“. Primjerice, u noći 14. na 15. rujna 1941. je „razoren kolodvor Vojnić-kotar Vrginmost od rulje četnika, oko 2 000 na broju (sic!). Telefonske i telegrafske veze prekinute.“ Dalje: „Molimo pojačanje iz Zagreba ili Karlovca. Domobrani koji su čuvali stražu razoružani i pobijeni.“¹¹⁹ Međutim, nakon što su pristigla pojačanja je ustanovljena sasvim druga slika:

O napadu na Vojnić saznalo se da je napad izveden od oko 60 komunista, koji su nosili crvenu zastavu. Po pristizanju pojačanja pobunjenici su se povukli u Petrovu Goru. Promet željezničkom prugom Karlovac-Glina uspostavljen.¹²⁰

Imajući na umu i kritičnu situaciju na ostalim ustaškim područjima, potezi vojnog vrha NDH poput opetovanih naredbi o podređivanju Vojnice vojskovođi Kvaterniku (odnosno MINDOM-u) ili suludi javni proglasi koji prijete sravnjivanjem sa zemljom i prijekim sudom svim selima pored kojih se dogodi prepad (a da stanovnici tih sela odmah ne predaju sve pobunjenike) istodobno objašnjavaju i nemoć OS NDH na terenu i eskalaciju nasilja.¹²¹

U MINDOM-u se tada sigurno iskristaliziralo da opsežna „čišćenja“ ne pomažu. Međutim, drugi odgovor osim povlačenja u veće garnizone nije ni bio moguć, barem ne u vojnom smislu.¹²² Kako je već tada isticao Glaise von Horstenau, jedino rješenje je, naime, bilo političko: prekid antisrpskog nasilja i, u najmanju ruku, smjene najkompromitiranijih ustaša.¹²³ Ništa nije učinjeno, jer su njemačkom generalu ruke bile vezane zbog zakulisnih igara politike Sila Osovine u NDH (iako je vojnopolitički vrh Trećeg Reicha od samog početka bio detaljno upućen), kao i otpora „tvrđolinijaša“ u vrhovima vlasti NDH.¹²⁴ Ironija je da se rješenje u tim prvim tjednima ustanka često samo nudilo.

U Petrovoj gori naša ophodnja stupila je u vezu sa odbjelim pravoslavicima i od njih saznala, da najveći dio pobunjenika, oko 75 % spreman je da se povрати bez ikakvih uslova, svojim kućama, osim garancije za život. U gori ostali bi samo t.zv. 'Crvena vojska' koja je nepomirljiva. Ovi koji bi se vraćali, donieli bi sobom i oružje. Samo tra-

že, da se Ustaše, koji su sada koncentrirani kod Krstinja (JZ uz Petrovu goru, op. a.), a čiji zapovjednik pukovnik Rolf se nalazi u Topuskom, da se povuku, jer se boje njih. Oni izjavljaju u isto vrijeme da među pobunjenicima vlada razdor i da se pomirljivi elementi, koji su u većini, nalaze pod terorom 'crvenih', radi čega je stvar veoma žurna.¹²⁵

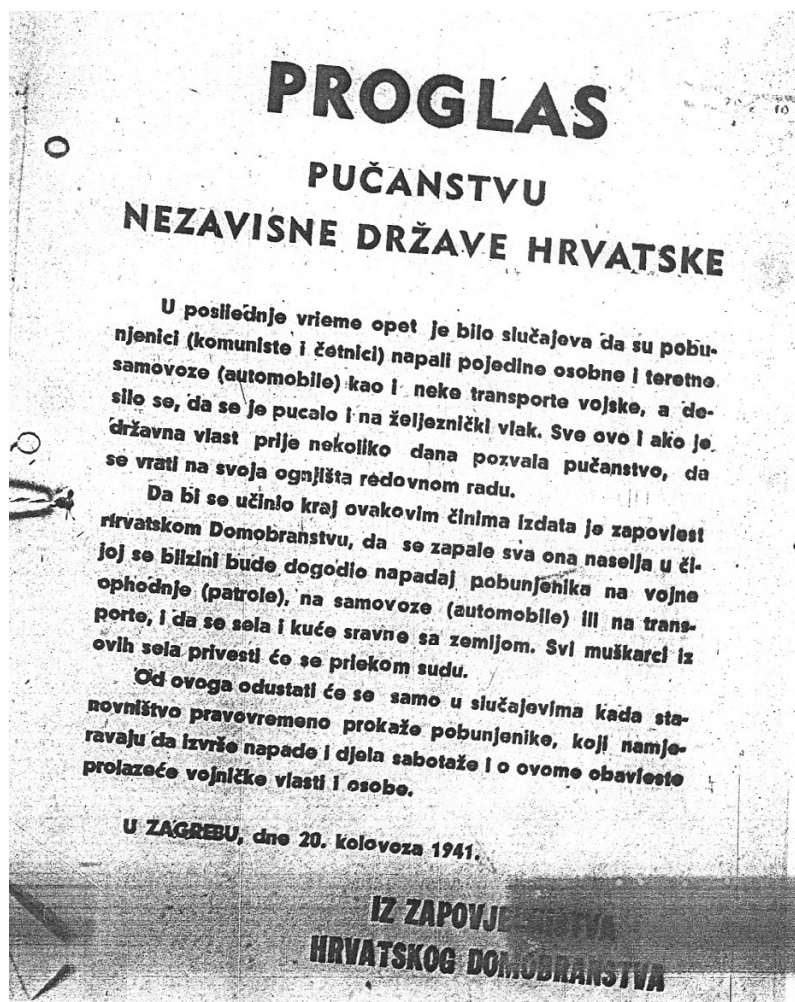
Učestalost ovakvih izvješća jasno upućuju da je temeljni problem zapravo bila protivljenje ustaških vlasti da se ponude ikakvi ustupci Srbima, i, na višoj razini, kontradiktorna politika Nijemaca i Talijana koja je onemogućavala bilo kakve konstruktivne političke promjene.

Drugu fazu djelovanja OS NDH u ovim kotarima (od kraja listopada do početka 1942.) karakterizira izostanak većih operacija „čišćenja“. Nastoji se držati postojeće pozicije, barem dok se ne ojača prisutne snage i ne razjasni situacija s Talijanima koji su u međuvremenu reokupirali demilitariziranu zonu i stacionirali snažne

garnizone po III. zoni, između ostalog i u Vrginmostu te Topuskom. Ipak, čak i uz smanjenje aktivnosti, gubici su neizbježni, jer partizani sad udaraju i na brojnije grupacije čim izađu iz uporišta:

Ustaški pripremni sat u pokretu iz Maje/ jugoistočno od Gline/ u pravcu sela Klasnić/ južno od s. Maja/ naišao je kod s. Bijeje Vode na jak četnički otpor i u borbi imao 3 mrtva i 6 ranjenih. Sat se povukao prema s. Maja. po dolasku pojačanja četnici se povukli preko sela Gradac u Šamaricu.¹²⁶

Razumljivo je nastojanje ustaških vlasti da se ne uzmiče pred partizanima, no vojno gledano ta je bila strategija kontraproduktivna. Tome je dodatno pridonijela i praksa OS NDH da se upravo snage lošije kvalitete (domobranstvo, oružništvo) rasprši po terenu u malim garnizonima po oružničkim postajama koje su partizani, kao što se vidi, onda opsjedali premoćnim koncentraci-

Sl. 1. Proglas MINDOM-a koji zorno dočarava prevladavajuću filozofiju prema rješavanju pitanja pobune. Ne začuđuje da je jedina posljedica ovakve politike bila eskalacija nasilja.¹³¹

jama jednu po jednu. Ukoliko bi pokušaji deblokade od strane pojačanja i uspjeli, kao u slučaju Vojnića 25. prosinca („Akcija čišćenja u pravcu Karlovac-Vojnić uspješno završena i naša kombinirana kolona koja je jučer u 10.30 bez incidenta stigla u Vojnić vratila se pred večer u Karlovac, ostavivši u Vojniću jedan sat 2. (pješačke) (pukovnije pojačan sa 4 strojnice“),¹²⁷ garnizon, čak i pojačan, opet je mogao biti opkoljen i pasti na kraju. Krajnji rezultat je opet jačanje pozicija NOP-a. Osim toga, zauzimanju Vojnića od strana jedinica NOP-a početkom siječnja 1942. je prethodilo eliminiranje nekoliko manjih garnizona uz obronke Petrove gore (Utinja, Vojnić – kolodvor itd.).¹²⁸ Psihološki efekt također ne izostaje; demoralizacija i zamor u domobranskim redovima time samo jačaju.¹²⁹ Nailaskom zime pada dvometarski snijeg u tim krajevima, što dodatno pogoršava stanje.

U svemu tome dugoročno profitira NOP. Osim zarobljavanja naoružanja i opreme koji su partizanima prije nego potrebni (jer drugog izvora nemaju), treba svakako uzeti u obzir i dojam koji ovi uspjesi ostavljaju kod lokalnog stanovništva, koje im počinje sve više prebjegavati, pogotovo pravoslavno stanovništvo iz Vrginmosta i oko Petrove gore.¹³⁰ Naravno, iako je primarna motivacija tih ljudi bila potraga za kakvom-takvom zaštitom i sigurnošću, prije ili poslije su se i oni počeli angažirati bilo kao borci, bilo kao pomoćno osoblje, dugoročno olakšavajući logistiku NOP-u (iako su isprva sigurno bili problem u tom smislu, pogotovo u pitanju prehrane). Ovi događaji su bili među prvim na putu omasovljenja NOP-a, ne samo na ovom području. Zamah tog procesa će kasnije samo jačati, pogotovo nakon što će s vremenom postajati sve jasnije da vrhovi vlasti u NDH ne namjeravaju popustiti u svojoj tvrdolinijaškoj, osvetničkoj politici i nasilju spram pravoslavaca i drugih proskribiranih skupina.

OS NDH u osnovi prepuštaju inicijativu protivniku. Bolje jedinice, poput djelatnih bojni Ustaške vojnice se koncentriraju u većim garnizonima poput Gline i Petrinje, što minimizira mogućnost efektivnog napada. U kotaru Glina je situacija stoga naoko lošija za partizane nakon uništenja logora na Šamarici krajem listopada; obližnja ustaška uporišta u okolici poput Maje i brojnih oružničkih postaja se mogu relativno brzo pojačati u slučaju napada. No, u tome se i krije uspjeh taktike KPH na terenu i poraz defanzivnog pristupa OS NDH. Partizani mogu kad i gdje žele napasti neko manje uporište. Dovoljan je i fingirani napad, dok god se iz Gline ne pošalju pojačanja koja mogu upasti u postavljene zasjede.

To partizani obilato koriste; tako je učinjeno kod Maje 18. studenoga, gdje je, prema partizanskim izvješćima ubijeno 15, a ranjeno 25 pripadnika Ustaške vojnice (izvješće 1. dom. zbora navodi 3 mrtva i 6 ranjenih).¹³² Mjesec dana kasnije, 21. prosinca se ponavlja slična situacija u Obljaju južno od Gline; napadnuta je i opkoljena oružnička postaja, a iz Gline se pokreće „čišćenje“ („Oružnička postaja Obljaj s 40 oružnika/ južno od Gline/ opkoljena od četnika. Iz Gline 19. preduzeta akcija za čišćenje“).¹³³ Kako se ne spominju gubici, vjerojatno su poslale jake snage s kojima partizani nisu htjeli započet borbu.¹³⁴

Naposljetku, vrijedi se svakako osvrnuti i na utjecaj „saveznika“ u danom kontekstu. Nijemci, osim što su vojno nisu prisutni u kotaru Glina nakon Travanjskog rata, općenito toleriraju masovne ustaške zločine. Ovo je sasvim u skladu s njihovom politikom arbitriranja u sporovima između Hrvata i Talijana, što im je osiguravalo jačanje utjecaja bez riskiranja nepoželjnog antagoniziranja Talijana.¹³⁵ Međutim, time ni izbliza nisu uspjeli u održavanju situacije u NDH mirnom radi ekonomske eksploatacije i prebacivanja što više njemačkih i hrvatskih „legionarskih“ snaga na druge frontove (pogotovo u SSSR).¹³⁶ Upravo suprotno.

S druge strane, Talijani usmjeravaju svoju dvostruku igru na stanovništvo. Garnizoni iz Vrginmosta, Slunja i ostatka Korduna se tako povlače na zapad u dubinu II. zone tijekom 27.–28. srpnja, prije planiranih „čišćenja“ jedinica Ustaške vojnice na Kordunu i Baniji popraćeni masovnim zločinima.¹³⁷ Međutim, nekoliko tjedana pripremana reokupacija II. zone i pojačavanje garnizona u III. zoni tijekom rujna i listopada 1941. su domaćem stanovništvu prezentirani kao mjere poduzete upravo radi sprečavanja ustaškog terora i uspostavljanja reda i mira.¹³⁸ Iza kulisa, međutim, taj potez su inicirali ponajprije politički i drugi interesi Italije na istočnom Jadranu i u zaobalju. Kako je general Vittorio Ambrosio, tada zapovijedajući časnik 2. Armate bio protiv njemačkih zadiranja u NDH, ove mjere se moglo očekivati.¹³⁹

Ova talijanska politika je našla konkretan izražaj u raznim oštrim mjerama usmjerenim protiv vlasti NDH, poput primoravanja dobrog dijela jedinica OS NDH u II. i III. zoni na povlačenje istočno od crte demarkacije početkom jeseni 1941. godine.¹⁴⁰ No problem ustanka time nije riješen; zahvaljujući naporima ojačalih kadrova KPH usmjerenih na „demaskiranje“ dvostruke igre Talijana, preostaje jedino vojno rješenje. Pri tome, ni talijanska vojska ne prolazi ništa bolje od jedinica OS

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
Općinsko poglavarstvo Vrginmost

Broj: 5537/1941.

Vrginmost dne 6. XI. 1941.

Državnom ravnateljstvu za ponovu,

Z A G R E B .

U području ove općine nastanila se još početkom svibnja 1941. brojna saveznička Talijanska vojska, koja se zadržala do konca srpnja 1941. Pripadnici ove vojske popunili su nastanjenjem sve zgrade i prostorije moguće za smještaj ljudi pa tako i zgrade napuštenih imovina naročito; uzimali su i sve stvari koje im bile potrebne za poslugu i upotrebu, bez pitanja služili se sa istima pa su tako mnoge stvari i nestale odnosno nisu vraćene.

Od 29. srpnja do 20 listopada 1941. ovdje je vršila uredovanje i vodila borbu na čišćenju terena od četnika i komunista Ustaška vojnica. Odjeli Ustaške vojnice često su se izmjenjivali a bilo ih kako kada, jedan ili više vodova ili cijeli sat, koji su za svoje potrebe i poslugu uzimali sve što su našli da im može poslužiti.

Od 20 listopada 1941 došla je ovamo ponovno brojna saveznička Talijanska vojska, koja je u mjestu nastanjena u svim mogućim prostorijama. Pojedini pripadnici ove vojske uzimaju sve do čega dođu i šta se može upotrebiti ili potrošiti, bez obzira na vlasništvo tako da je poneke stvari upravo nemoguće sačuvati, pogotovo jer isti provalili u sve zatvorene i zapečaćene prostorije popisanih kuća i imovina

Pošto se za javni red i sigurnost osoba i imovine staraju vojne vlasti, čije ophodnje i straže drže noćnu službu; drugima je građanskim licima kretanje po noći nemoguće jer ni ostale građanske javne straže ne smiju noću kretati se; morale bi ove vojničke straže i patrole biti odgovorne za sve štete koje nastanu naročito na državnim zgradama i imovini.

Radi navedenog stanja ne može se od propadanja sačuvati ni sva imovina napuštenih posjeda koja je popisana na korist Nezavisne Države Hrvatske, pa molim da se ovaj izvještaj primi na znanje.

Za dom spreman!

OPĆE UPRAVNO POVJERENIČTVO
KOD II. ARMATE TALIJANSKE VOJSKE,

S U Š A K .

Znanja radi !

RAVNATELJ :

Rus. Petel

Povjerenik općine:
potpis nečitljiv

[Handwritten signature and notes]

Sl. 2. Dopis Općinskog poglavarstva Vrginmost¹⁴³ koji okvirno dočarava faze u razvoju borbenih djelovanja OS NDH (djelomično i talijanske vojske) u kotaru Vrginmost

NDH. Slijedi sličan ciklus (čišćenja-represalije-pasivizacija) nakon pretrpljenih ozbiljnih gubitaka u nekoliko većih napada na partizanske pozicije u šumama Petrove gore tijekom listopada-studenog 1941. godine.¹⁴¹ Nakon završetka zadnjih „čišćenja“ OS NDH iz smjera Karlovca početkom 1942. i pada Vojnića 12. siječnja talijanski i garnizoni OS NDH u Vrginmostu i Topuskom gube iz-

ravnu vezu s Karlovcem te se oslanjaju na Glinu i Petrinju. Tako je situacija u kojoj su se našle jedinice talijanske 2. armije naposljetku jednaka onoj snaga Ustaške vojnice i domobranstva u kotaru Glina; poslije velikog snijega su ostale prerasvučene, usitnjene, demoralizirane i nadasve ranjive.¹⁴²

ZAKLJUČAK

Prepuštanje inicijative na terenu u ruke partizana reflektira elementarnu činjenicu da su vlastodršci NDH doveli svoje oružane snage u bezizlaznu situaciju. No, kako razumnost, umjerenost i diplomatskost nikad nisu bile odlike inherentne Paveliću i ustašama u cjelini, izostanak političkog rješenja, odnosno pomirbe sa Srbima ne iznenađuje.

Koliko bi takav potez imao smisla i učinka nakon već počinjenih masovnih zločina diljem NDH i otvaranja brojnih logora gdje su Srbi, Židovi, Hrvati, Romi i drugi pogibali svakodnevno spada, naravno, u domenu pukih spekulacija. Treba imati na umu da su se konkretnije činjenice o razmjerima tih zločina saznale tek nakon rata, a utvrđuju se i danas. Kratkoročno međutim, barem ograničeni učinci su bili unutar područja izvedivog.

Međutim, do toga nikad nije došlo, što zbog zaslijepljenosti ustaša šovinističkom i huškačkom ideologi-

jom, što zbog odnosa Talijana i Nijemaca u NDH punih nepovjerenja. Prvima je u namjeri da pojačaju svoj utjecaj odgovaralo da ometu, pa čak i prekinu razvoj OS NDH – drugima upravo suprotno, ali iz istih pobuda.¹⁴⁴

Stoga ne iznenađuje da su postupci OS NDH u cjelini obilježavale duboke kontradikcije, uz teške posljedice na terenu. Tako i nakon opetovanih izvještaja koji govore o spremnosti dijela srpskog pučanstva, MINDOM u svojim proglasima tom istom pučanstvu prijeti paležom i prijekim sudom gdje god dođe do ikakvih prepada (bilo četničkih, bilo komunističkih),¹⁴⁵ a vojskovođa Slavko Kvaternik interno oštro napada časnike koji zastupaju „milosrdno postupanje prema Srbima“.¹⁴⁶ Kako ova politika u osnovama nije mijenjana do samog kraja NDH, omasovljenje potpore komunistima među pobunjenim pravoslavnim pučanstvom na Baniji i Kordunu od 1941. godine je bila sasvim prirodna stvar.

¹ Između ostalih, vrijedi spomenuti sljedeće monografije i zbornike radova: Milan BEKIĆ, Ivo BUTKOVIĆ i Slavko GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, Zagreb 1965.; Dušan BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u 1941–1945. godine*, Vrginmost 1980.; *Glina: glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988. (ur. Drago Roksandić, Mira Kolar-Dimitrijević)

² Adam DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u 1941. – događaji, svjedočanstva, dokumenti*, Zagreb 2014.; Đuro ZATE-ZALO, *Petrova gora – Uloga i značaj u NOR-u Hrvatske 1941. – 1945.*, Zagreb 2010.

³ Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*; Beograd 1973., uz ovu i danas relevantnu i opširnu monografiju, Colić je napisao i niz znanstvenih članaka koji su se bavili raznim aspektima NDH, a pogotovo oružanim snagama. U tom smislu njegovi radovi predstavljaju stanovit izuzetak među mnoštvom literature usredotočene na NOP.

⁴ Vrijedi svakako spomenuti kvalitetne monografije o organizaciji oružanih snaga i domobranstva (Damir JUG *Oružane snage NDH: Sveukupni ustroj*, Zagreb 2004.; Nikica BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske, 1941 – 1945*, Zagreb 2003.) te recentne studije o Ustaškoj vojnici (Zvonimir DESPOT, Bojan DIMITRIJEVIĆ, Amir OBHOĐAŠ i Mario WERHAS, *Ustaška vojnica 1 – oružana sila ustaškog pokreta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945. (prva knjiga, travanj 1941. – rujan 1943.)*, Zagreb 2013., ustaškom pokretu i raznim grupacijama vezanim uz nj (Mario JAREB, *Ustaško-domobranski pokret – Od nastanka do travnja 1941. godine*, Za-

greb 2006.), i pomoćnim redarstvenim jedinicama poput Oružništva (Davor KOVAČIĆ, *Oružništvo Nezavisne Države Hrvatske : redarstveno tijelo i vojna postrojba 1941. – 1945.*, Zagreb 2014.)

⁵ Valja istaknuti radove autora poput Nikice Barića, Davora Marijana i Zdravka Dizdara koji su ulazili u određene specifičnosti vezane u OS NDH, poput položaja Srba u domobranstvu, borbe protiv partizana u Bosni i Bjelovarskog ustanka 1941.

⁶ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 9. Tako, primjerice, iza jedinica poput Poglavnike tjelesne bojne ili Ustaškog redarstva isto nije ostalo nikakvog papirnato traga, a upravo su one bile upletene u neke od najtežih zločina na Baniji i Kordunu 1941.

⁷ HR-HDA-1450. ZB Dopunskih MF - MINDOM (riječ je o preslikama originalnog gradiva MINORS-a u VA)

⁸ HR-HDA-487. MINORS NDH, Glavni stožer (dalje: GS), kut. 4 i 7; HR-HDA-491. SUPERSLODA, kut. 1 i 7

⁹ Oko 2 000 ljudi iz Ustaške vojnice, domobranstva i oružništva vrše ovo „čišćenje“ pod zapovjedništvom Juce Rukavine, Vjekoslava „Maksa“ Luburića, Ante Moškova i Jure Francetića (Slavko GOLDSTEIN, *1941. – godina koja se vraća*, Zagreb 2007., 344–352.)

¹⁰ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Stanje 15. I. u 8 sati (m. D-2125, s. 472)

¹¹ S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 349–350.

¹² D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 36.

- ¹³ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 302.
- ¹⁴ Jozo TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945. Okupacija i kolaboracija*. Zagreb 2010., 379; D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 19; Milan VUKMANOVIĆ, „Neka pitanja privrednog i društvenog položaja sela i seljaštva u graničnim srezovima Bosanske krajine i Banije u godinama velike ekonomske krize do aprilskog rata“, u: *Glina: glinski kraj kroz stoljeća*, 142–144.
- ¹⁵ D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 21; A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 30; podaci prema popisu stanovništva provedenom 1931. godine.
- ¹⁶ Tako je Glina prije rata imala oko 3000 stanovnika, od toga 51 % Hrvata (izvor S. GOLDSTEIN, 1941. – *godina koja se vraća*, 104.).
- ¹⁷ Sabrina Petra RAMET, „Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji“, *Časopis za suvremenu povijest* 1(2011.), 138.
- ¹⁸ Mile DAKIĆ, „Povezanost NOP-a Korduna i Banije 1941. godine“, u: *Glina: glinski kraj kroz stoljeća*, 351.
- ¹⁹ S. GOLDSTEIN, 1941. – *godina koja se vraća*, 105.
- ²⁰ A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 30.
- ²¹ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 49; S. GOLDSTEIN, 1941. – *godina koja se vraća*, 322.
- ²² M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 37; D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 36.
- ²³ Ljuban ĐURIĆ, „Snaga, organizaciona struktura i razvoj partijske organizacije KPH/KPJ u kotaru Glina do aprila 1941. godine“, u: *Glina: glinski kraj kroz stoljeća*, 157.
- ²⁴ *Banovac* (Petrinja), 6. XI. 1938., 3.
- ²⁵ Lj. ĐURIĆ, „Snaga, organizaciona struktura i razvoj partijske organizacije KPH/KPJ“, 155.
- ²⁶ S. P. RAMET, „Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita“, 148.
- ²⁷ S. P. RAMET, „Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita“, 151; vidi: Hrvatska seljačka zaštita pomaže redarstvu, *Narodno kolo* (Zagreb), 27. X. 1939., 5.
- ²⁸ Približno određena u lokalnim razmjerima prema: Mladen COLIĆ, „Kopnena vojska domobranstva Nezavisne Države Hrvatske“, *Vojnoistorijski glasnik* 2(1970.), 188–189; J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 268; Sama crta demarkacije je između viših zapovjedništava njemačke i talijanske vojske u NDH utanačena 23. IV. 1941., više u: Edmund GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH*, Zagreb 2013., 100; sama karta je preuzeta i adaptirana iz: A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 14.
- ²⁹ Slučaj nedopuštene sječe u šumi Biljeg kod Gline; v. HR-HDA-158. BH-ODZ, spis 6165/1940 (kut. 43); Vijesti iz naših krajeva. *Narodno kolo* (Zagreb), 9. II. 1940., 6.
- ³⁰ Lj. ĐURIĆ, „Snaga, organizaciona struktura i razvoj partijske organizacije KPH/KPJ“, 155.
- ³¹ HR-HDA-158. BH-ODZ, spis 380/1940 (kut. 19); 5512/1940; 5514/1940; 5308/1940 (kut. 41)
- ³² M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 108.
- ³³ M. JAREB, *Ustaško - domobranski pokret.*, 551
- ³⁴ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 32.
- ³⁵ “Hrvatska seljačka i građanska zaštita, spremna i naoružana, bila je posebno djelatna i spremna pomoći: razoružavala je srpske vojnike i zarobljavala četnike, čuvala je javne zgrade, ceste i mostove, kao i vojna i druga skladišta, ali i privatno vlasništvo i živote Hrvata kojima je prijetila srpska osveta. Ona je uložila krajnje napore kako bi osigurala da prijateljske i savezničke vojske imaju što je manje moguće problema i gubitaka u svom časnom poslu pomaganja uspostave Nezavisne Države Hrvatske.”; v. *Hrvatska straža* (Zagreb), 17. VIII. 1941., 3; v. također: J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*; Damir JUG, *Oružane snage NDH*, 13.
- ³⁶ D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 35; M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 110.
- ³⁷ D. JUG, *Oružane snage NDH*, 5.
- ³⁸ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 31.
- ³⁹ N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 19.
- ⁴⁰ D. KOVAČIĆ, *Oružništvo*, 31–35; JUG 2004: 13–14.
- ⁴¹ A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 25.
- ⁴² M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret.*, 552; S. P. RAMET, „Vladko Maček i Hrv. seljačka zaštita“, 151.
- ⁴³ A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 22; D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 36.
- ⁴⁴ N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 57; Savska i Vrbaska divizija su činile 7. armiju.
- ⁴⁵ Više u: Jozo TOMASEVICH, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941 – 1945: The Chetniks*, Stanford 1975., 58–63; koristan uvid daje i Burkhart MUELLER-HILLEBRAND, *The German Campaigns in the Balkans (Spring 1941): A Model of Crisis Planning*, Washington D.C. 1986. [1953.], 36–38.
- ⁴⁶ S. GOLDSTEIN, 1941. – *godina koja se vraća*, 12; Panzer divizija (oklopna) je prva ušla u Glinu u svom brzom napredovanju prema BiH (B. MUELLER-HILLEBRAND, *The German Campaigns in the Balkans*, 53, 60.)
- ⁴⁷ E. GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH*, 114.
- ⁴⁸ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 473; A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 47; Đ. ZATEZALO, *Petrova gora*, 15.
- ⁴⁹ E. GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH*, 84–86.
- ⁵⁰ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 472.

- ⁵¹ N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 19.
- ⁵² J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 473.
- ⁵³ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH, šifra 013.4.1, „Ustaška vojnika – elaborat“, str. 13, 38; spomenuta Bojnica GUS-a kasnije postaje Poglavnikova tjelesna bojna odnosno „sdrug“ (poznat i pod kraticom PTS); v. Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 46, 53–54, 251; D. JUG, *Oružane snage NDH*, 196.
- ⁵⁴ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH, šifra 013.3.1, „Razvoj domobranstva - elaborat“, 1.
- ⁵⁵ E. GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH*, 89.
- ⁵⁶ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH, šifra 013.3.1, „Razvoj domobranstva - elaborat“, 1–2.
- ⁵⁷ V. M. JAREB *Ustaško-domobranski pokret*, 552–556; S. P. RAMET, „Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita“, 151.
- ⁵⁸ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 384; Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 62.
- ⁵⁹ S. GOLDSTEIN, *1941.-godina koja se vraća*, 92–111; J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 447–455.
- ⁶⁰ E. GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH*, 21.
- ⁶¹ D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 36; A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 22.
- ⁶² Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 36, 46.
- ⁶³ Boris SULJAGIĆ, *Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (1941–1945)*, arhivsko obavijesno pomaćalo, Zagreb 1995., 6.
- ⁶⁴ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH, šifra 013.3.1, „Razvoj domobranstva – elaborat“, 4; N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 72–73.
- ⁶⁵ D. JUG, *Oružane snage NDH*, 61–62.
- ⁶⁶ N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 118–126; B. SULJAGIĆ, *Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (1941 – 1945)*, 32; M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 146.
- ⁶⁷ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Izvješće puk. Tomaševića iz Karlovca 3. X. (m. D-2123, s. 312)
- ⁶⁸ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ, S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941*, 303; M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 148.
- ⁶⁹ HR-HDA-491. SUPERSLODA, spis 4095/41 od 6. XI. 1941., str. 1 (kut. 7)
- ⁷⁰ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ, M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 195–197.
- ⁷¹ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ, S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 143.
- ⁷² M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, 457.
- ⁷³ M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, 145–146.
- ⁷⁴ M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, 142.
- ⁷⁵ Karta preuzeta i adaptirana iz: M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, 238.
- ⁷⁶ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Izvješće puk. Tomaševića, 31. VII. (mf. D-2121, snimak 81); još jedan primjer slične opstrukcije: HR-HDA-491. SUPER-SLODA, spis 80/41 od 5. IX. 1941., str. 1–3 (kut. 1)
- ⁷⁷ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, spis 4095/41 od 6. XI. 1941. (kut. 7)
- ⁷⁸ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Izvješće puk. Tomaševića, 8. X. (mf. D-2123, snimak 401)
- ⁷⁹ Shema preuzeta iz: HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Stanje 27. X. (mf. 2124, snimak 120)
- ⁸⁰ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 89, 162, 192.
- ⁸¹ Tablica sastavljena prema: Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 195–197; 3. i 4. satniju spominje i: D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 37.
- ⁸² D. JUG, *Oružane snage NDH*, 209.
- ⁸³ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH, šifra 013.4.1, „Ustaška vojnika – elaborat“, str. 1–2, 6.
- ⁸⁴ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 214–216.
- ⁸⁵ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ, S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 303.
- ⁸⁶ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, Izvještaj zap. U. vojnice na Kordunu, T. Rolfa, Glina 4. 8. 1941. (kut.4)
- ⁸⁷ D. KOVAČIĆ, *Oružništvo*, 31–35.
- ⁸⁸ D. KOVAČIĆ, *Oružništvo*, 46, 103–109; M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 143, 303.
- ⁸⁹ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH, šifra 013.4.1, „Ustaška vojnika – elaborat“, 13–14; M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 280.
- ⁹⁰ A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 22; M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 219.
- ⁹¹ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 84; M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 280–281.
- ⁹² Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnika 1.*, 70–72; E. GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH*, 21; J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 450; S. GOLDSTEIN, *1941. – godina koja se vraća*, 115, 319; M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 280.

- ⁹³ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, izvještaj o stanju na terenu podpukovnika Neubergera Glavnom stožeru, Borsanski Novi, 5.VIII. 1941. (kut. 7)
- ⁹⁴ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 65–66.
- ⁹⁵ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Izvješće puk. Boroše, Varaždin 28. VII. (mf. D-2121, snimci 9–10)
- ⁹⁶ S. GOLDSTEIN, 1941. – *godina koja se vraća*, 107–109; J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 447; A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 33–34; Đ. ZATEZALO, *Petrova gora*, 18.
- ⁹⁷ S. GOLDSTEIN, 1941. – *godina koja se vraća*, 295–297; A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 66–67; Đuro ZATEZALO, „Razvoj i rad organizacija KPJ i organa narodne vlasti u kotaru Glina 1941–1945. godine“, u: *Glina: glinski kraj kroz stoljeća*, 198–199.
- ⁹⁸ Od oko 1 500 žrtava spominjanih u literaturi, 1 300 ih je iz kotara Vrginmost. više u: A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 68–71; Đ. ZATEZALO, „Razvoj i rad organizacija KPJ“, 199; S. GOLDSTEIN, 1941. – *godina koja se vraća*, 298–301.
- ^{98b} TRGO 1964: 508–509. (dokument br. 184, Izvještaj Ministarstva unutarnjih poslova NDH od 16. novembra 1942 Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH o stanju u velikoj župi Pokupje, str. 507–512.), u: Fabijan TRGO i dr., ur. 1964. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda - tom V, knjiga 32, Borbe u Hrvatskoj 1941–1942. godine*. Beograd: Vojnoistorijski institut.“
- ⁹⁹ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Izvješće puk. Tomaševića, Karlovac 16. IX. (mf. D-2123, s. 77)
- ¹⁰⁰ Bogdan KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*. Ljubljana – Zagreb 1980., 117–120.
- ¹⁰¹ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 66; A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 32–48; S. GOLDSTEIN, 1941. – *godina koja se vraća*, 291–292; D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB-u*, 33–34.
- ¹⁰² HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, V-T Broj T-464. 1941., Dnevno izvješće za 27. VII. 1941. (kut. 7)
- ¹⁰³ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 84–90; dodatno o pitanju netrpeljivosti između Ustaške vojnice i domobranstva, v: J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945.*, 479–486. i D. JUG, *Oružane snage NDH: Sveukupni ustroj*, 208–209.
- ¹⁰⁴ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, Dnevno izvješće, 31. XII. (kut. 4); Dnevno izvješće, 24–25. VIII. (kut. 7)
- ¹⁰⁵ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, Dnevno izvješće, 31. XII. (kut. 4); Dnevno izvješće, 24–25. VIII. (kut. 7), „Stanje 6. prosinca 1941. u 6. sati.“ (kut. 4.)
- ¹⁰⁶ N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 89; M. COLIĆ, „Kopnena vojska domobranstva“, 190.
- ¹⁰⁷ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, Dnevno izvješće, 27–28. VII. 1941., str. 1–2 (kut. 7)
- ¹⁰⁸ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH, šifra 013.3.1 „Razvoj domobranstva – elaborat“, str. 2; v. također: N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 90; Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 90; J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 396–397.
- ¹⁰⁹ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 79–81; M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 281.
- ¹¹⁰ A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u*, 58–60; M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 69.
- ¹¹¹ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 113–119.
- ¹¹² HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Situacija na dan 11. i 12. IX. (mf. D-2122, snimci br. 303, 322)
- ¹¹³ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 107.
- ¹¹⁴ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Dnevno izvješće br. 1., 9. VIII. (mf. D-2121, snimak 232)
- ¹¹⁵ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, izvješće za 4. VIII. 1941., str. 4. (kut. 4); Nikica BARIĆ, „Željeznički promet i njegova zaštita u NDH (1941–1945)“, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest* 30 (1997.), 276.
- ¹¹⁶ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Izvješća o stanju 28. IX. i 19. X. (mf. D-2123, snimke 104 i 600)
- ¹¹⁷ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, izvješće zapovjednika Ustaške vojnice na Kordunu (Tomislava Rolfa) o napadu na Pernu, Glina, 4. VIII. 1941., (kut. 4); preuzeto uz minimalne prilagodbe koje ne mijenjaju sadržaj
- ¹¹⁸ M. DAKIĆ, „Povezanost NOP-a Korduna i Banije 1941. godine“, 1988., 352–353.
- ¹¹⁹ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Situacija na dan 14. rujna i u noći 14/15. rujna (D-2122, s. 390)
- ¹²⁰ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Situacija na dan 15. rujna i u noći 15/16. rujna (mikrofilm D-2122, snimak 433)
- ¹²¹ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, o podređivanju Vojnice: Šifrirani brzojav od 17. IX. za pukovnike Jucu Rukavinu i Tomislava Rolfa (mf. D-2122, sn. 513); Proglas pučanstvu Nezavisne Države Hrvatske 20. VIII. 1941. (mf. D-2121, s. 429)
- ¹²² N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 87.
- ¹²³ E. GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH*, 101; J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 478–481.
- ¹²⁴ B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 269–270.

- ¹²⁵ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, izvješće glavarava Savskog divizijskog područja MINDOM-u 22. VIII. 1941 (mikrofilm D-2121, snimak 465); kraća varijanta istog izvješća se može naći u: HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, izvješće o situaciji 22-23. VIII. „Na ostalim područjima“ (kut. 7)
- ¹²⁶ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Stanje 18. studenog u 8 sati (mf. D-2124, snimak 441)
- ¹²⁷ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Stanje 25. prosinca u 8 sati (mf. D-2125, s. 248)
- ¹²⁸ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 218–224.
- ¹²⁹ N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 90.
- ¹³⁰ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Stanje 12. prosinca u 8 sati (mf. D-2125, snimak 81)
- ¹³¹ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Proglas pučanstvu NDH (mikrofilm D-2121, snimak 429)
- ¹³² HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, Stanje 19. studenog u 8. sati (kut. 4)
- ¹³³ HR-HDA-1450. ZB Dop. MF - MINDOM, Dešifrat br. 1319/tajno, I. domobranski zbor (mf. D-2125, s. 178)
- ¹³⁴ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, Stanje 21. prosinca u 8. sati (kut. 4)
- ¹³⁵ E. GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH*, 34.
- ¹³⁶ M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 153.
- ¹³⁷ M. BEKIĆ, I. BUTKOVIĆ i S. GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941.*, 93.
- ¹³⁸ Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 75–79.
- ¹³⁹ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 279–281.
- ¹⁴⁰ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija*, 282.
- ¹⁴¹ N. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske*, 126; Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 78–79.
- ¹⁴² Z. DESPOT, B. DIMITRIJEVIĆ, A. OBHOĐAŠ i M. WERHAS, *Ustaška vojnica 1.*, 123.
- ¹⁴³ HR-HDA-491: Opće upravno povjereništvo NDH kod zapovjedništva II. Armate talijanske vojske, spis 4095/41 od 6. XI. 1941., 1 (kut. 7)
- ¹⁴⁴ M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 153–154.
- ¹⁴⁵ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, izvješće o stanju, 14-15. VIII., 3. (kut. 7)
- ¹⁴⁶ HR-HDA-487. MINORS NDH, GS, izvješće o stanju, 20-21. VIII., 6.